

Богатир.. Сталеве жезло

КУПИТИ

Про книгу

965 рік, молодий князь Святослав перебирає владу над Києвом і Новгородом. Але він бажає правити країною не з княжого престолу, а з сідла бойового коня. У жилах Святослава тече гаряча кров варязьких предків, він прагне об'єднати близькі й далекі племена під залізною рукою і перетворити своє князівство на найбільшу державу у цій частині світу. У першому своєму завойовницькому поході князь рушає на схід, до Булгарської держави над рікою Ітиль...

Булгарської держави над рікою Ітиль... Тим часом у селищі Карачарове, на землі племені муромців, живе молодик на ім'я Ілля, відштовхнутий власним родом, слабкий, хирлявий, напівкаліка.

Коли одного дня селище спалили люті напасники, лише Ілля вижив і мусив подбати про мертвих. Саме тоді до селища навідуються троє таємничих жебраків. Вони зглянулися над молодим калікою і зняли з нього прокляття, яке спричинило хворобу. Відтак, наче наново народжений, Ілля в сідлі вірного Бурушка рушає в дорогу, прагнучи помсти, а його доля невдовзі перетинається з долею Святослава. Обидва вони втуплюють зір у зловісну Драконячу вежу у булгарському місті Суварі...

ЮРАЙ ЧЕРВЕНАК

СТАЛЕВЕ ЖЕЗЛО



БОГАТИР

КНИГА ПЕРША

Частина I

Зцілення Іллі Муромця

РОЗДІЛ 1

НІЧНІ ВЕРШНИКИ

Коли на Карачарове звалилося те лихо, Ілля, син Ях'ї, був п'яний як чіп. Щоправда, у цьому не було нічого незвичайного. Відколи три роки тому померла його мати, одна з небагатьох у селищі, хто над ним не насміхався і не спльовував, його побачивши, — він щоденно заливав так собі очі. Медовухою тільки що не мочився, а щоб у голові йому майнула твереза думка, такого не міг і згадати.

Та того вечора небагато бракувало, щоб пиятика геть його вбила. Ні, не перебрав аж настільки, щоб хирляве тіло геть відмовилося йому служити. Не перечепився і не впав, не розбив собі голови. Не знудило його уві сні, не захлинувся блювотинням. Але якраз медовуха змусила його перебороти свою гірку самотність і жаль над собою, вибратися із землянки під лісом і непевним кроком рушити до Карачарова.

Наступала ніч літнього сонцевороту. А захмелілому Іллі захотілося почути співи і потішити свій зір, споглядаючи дівочий танець.

Полум'яні язики ватр сягали високо й освітили ніч над Карачаровим так, що зірок майже не було видно. Селяни, хоч

давно вже прийняли нову віру, не відреклися від давніх звичаїв. За часів, коли старі місцеві люди були ще юнаками і дівами, болгарський хан Алмас, наймогутніший владар у долині Ітилю, прагнув звільнитися з підлеглості хазарам, держава яких розкинулася у низов'ї ріки, між Понтійським і Хвалинським морями. Та не здійняв він проти них меч, а зробив це за допомогою віри. Вирядив послів до арабів, головних ворогів хазарів юдейської віри, щоб ті дали йому глашатаїв магометанської релігії. Багдадський каліф послав до болгар Ахмеда ібн Фадлана, славетного вченого і мандрівника. Він і приніс до ітильської долини святу книгу Коран. Алмас прийняв мусульманське ім'я Джафар і новий титул еміра, звелів спорудити у головному місті Булгарі мечеть із білого каменю та послав вісунів ісламу до всіх підлеглих племен над річками Ітилем, Камою й Окою.

Деінде нова віра пустила глибоке коріння, як було це у білярів, ескелів, удмуртів чи муромців, деінде люди й далі складали жертви сонячному Тантрі, громовладному Кварові чи грізному Ерліку, що волік душі мертвих до потойбічного світу.

У муромському краї вчення пророка Магомета прищепилося напрочуд добре. Найбільше прислужився цьому Альвар, князь зі стольного городища Муром, вірний васал болгарського еміра. Та коли надходив сонцеворот, підлеглі племена згадували старих богів плодючості й розгульних веселощів, приносили жертви предкам і лісовим духам, танцювали, співали, віддавалися любові. Дарма, що це було святотатством. Таж вранці вони розстелять килимки, смиренно поклоняться в напрямку Мекки й Булгара, і все їм буде прощено.

Коли Ілля дошкутильгав до осяяного численними вогнищами луку над Непрою, свято було вже у розпалі. Юнаки перестрибували через ватри, щоб стрясти так хвороби і злих духів, вихідців із землі й темних лісових закутків. Дівчата водили хоровод: тримаючись за рамена, йшли кривим танцем між вогнищами, співали і кидали на юнаків блиск нетерплячих поглядів та повні обіцянок усмішки. Середущі та старші люди сиділи при грубо збитих столах, пили, бенкетували і згадували часи, коли їм самим під час подібних ночей кипіла кров у жилах.

Вражений людською численністю Ілля якесь мить нерішуче постояв у тіні. Зібралось все селище, а він не звик до такого натовпу, здебільшого тихо сидів у землянці чи самотою тинявся лісом. Інших мешканців селища сторонився, багатьох навіть і боявся. А тепер такий гамір... Він глибоко вдихнув, відкоркував баклагу, яку для певності приніс із собою, зробив кілька великих ковтків. Медовуха була міцною, тож Ілля відразу почув, як у його серце вливається відвага.

Він вступив до світла.

Його відразу ж помітили, насамперед ті старші, головною розвагою яких було стежити за всім, а потім буркітливо розбирати. Вражено звернули погляди на згорблену постать, що тяжко до них тяглася. З прикритих долонями ротів попливли здогади й обурене шемрання. Вони б якось стерпіли, що Ілля був калікою, недолугим, що вже з материнського лона вийшов півживий і з покрученими кістями. Може, і пожаліли б сердегу. Та його матір була невідьницею з племені в'ятичів, поганською відьмою, яка поклонялася зловісному Перунові,

рогатову Велесові й гнівливому Дивові. Владика Ях'я, Іллів батько, добре зробив, прогнавши її невдовзі після того, як привела на світ цього виродка. Мав бути ще суворішим, мав тоді ж її спалити, бо пізніше вона з помсти насилала на селище прокльони і злі чари. Кожну хворобу й нещастя, які траплялися у Карачарові, без вагання приписували її злій волі. Не дивно, що, коли вона три роки тому зійшла зі світу, всі полегшено зітхнули. Попри нарікання Іллі, пробili її мертве тіло дубовим кілком, відрубали голову, а для певності ще й привалили яму кам'яною брилою.

Та по ній залишався син. Відьомське дитя, потерча, невдалий і проклятий. Багато хто думав, що він успадкував від матері чарівницьку силу, що нечистими ритуалами прикликає на поміч тих самих бісів і поганських божеств, як і вона, що мститися односельцям і шкодить їм. Наче цього мало, набрався сьогодні зухвальства припхатися на їхній празник. Прийшов на свято молодості, сили й плодючості, щоб зневажити його своєю огидною слинявою подобою!

Ілля не зважав на неприязні погляди. Слухав тільки спів. Може, й був калікою, але очі та вуха служили йому добре, краще, ніж будь-кому в селищі. І в цьому багатоголосому хорі почув її ніжний спів, розпізнав струнку постать у плетиві тьмяних фігур за палючими ватрами. Прискорив кроки, а криві ноги були слухняними, як ніколи.

— Дінаро! — закричав він.

Спів одразу збився, хоровод поплутався. Бубни втратили ритм, кістяні сопілки фальшиво заквилили й затихли.

Дівчина здивовано озирнулася. Густе чорне, як воронове крило, волосся під віночком з квітів було розкуйовджене, щоки горіли, груди швидко здіймалися від схвильованого дихання. Та щойно його побачила, як усмішка зникла їй з обличчя, білі зубки сховалися за скривленими губами.

— Ілле? Що ти тут робиш?

Він усміхнувся, але не владав м'язами лівої щоки, тож вийшла негарна гримаса, яка радше відлякувала.

— Я прийшов за тобою, Дінаро.

— Ти п'яний, Ілле, — зморщила вона носа, почувши від нього дух перегару. — Як зазвичай. Швидко йди додому. Тобі слід лягти і добре виспатися.

— Я хотів подивитися, як ти танцюєш, — прогугнявив він. — Послухати, як ти співаєш.

— Як ти хотів послухати, коли тобі запаскуджено вуха?

У високому кремезному молодикові, що швидко вступив між ними, Ілля миттю пізнав Таріка, вдатнішого сина владики. Він уже помітив, що зведений брат поглядає на Дінару. А ось і певний доказ його прихильності.

— Тобі сказано йти додому, — гостро продовжив Тарік ібн Ях'я. — Тож обертайся й вали геть, так швидко, як несуть тебе ті криві лапи.

Решта юнаків зустріли Тарікові слова гучним реготом.

— Не сердься, братчику...

— Я тобі ніякий не братчик, — дзявкнув Тарік і так штовхнув каліку, що той ледь не впав. — Ти син паршивої в'ятицької відьми! Хтозна, з ким насправді вона тебе сплodiла, з яким лісовим бісом! Від сімені владики не вийшла б така потороча!

— Облиш його, Таріку, — Дінара повисла молодикові на плечі. — Не бачиш, що він ледь на ногах тримається? Не кривдь убогого. Ілле, повертайся додому, а то наробиш собі ще більшого сорому.

Співчуття в Дінариному голосі розпалило гнів Таріка. Його очі блиснули.

— Ти диви, Дінара чує до тебе слабкість, горбаню, — зловісно вищирився він. — Ну гаразд. Тужиш за нею? Але спершу мусиш заслужити.

— Таріку, не роби цього, — благально глянула на нього чорноволоса дівчина, та молодик не зважав на неї. Численне товариство вочевидь добре розважалося, тож він не міг відступити.

— Мусиш перестрибнути через вогнище, як усі хлопці, — Тарік відступив убік, відкривши цим Іллі дорогу до ватри. — Тільки так зворушиш дівоче серце. Ну ж бо, стрибай!

Ілля дивився на полум'я, широко розплющивши очі. Поліна вже перегоріли, але вогненні язики все ще високо здіймалися, а жар від вогнища пашів наче з ковальської печі.

— Що, боїшся? Показати тобі як? — викривився Тарік. — То дивися добре!

— Таріку, прошу, — заквилила Дінара, але син владики скинув її руку з плеча, обернувся, побіг і легким стрибком перенісся понад вогнищем. Полум'я навіть п'ят йому не лизнуло. Дівчата зітхнули, втішено засміялися, а решта юнаків схвально загули.

— Ну так, — озирнувся Тарік на Іллю через вогонь, — спробуй! Стрибни! Покажи своїй обраниці, що ти хлопець-

молодець!

Каліка далі зизом дивився на ватру. Дурнем не був, а залишок здорового глузду з якогось кутка свідомості криком йому радив сплюнути з погордою, обернутися і піти геть, високо піднявши голову. Проте медовуха заглушила і відігнала цей голос. Ілля облизнув сухі губи й подумки попросив усіх богів, прикликати яких навчила його матір, щоб дали його ногам бодай дрібку сили і справності.

Дінара похитала головою і простягла йому руку, та Ілля в цю мить уже розбігся.

Якщо це взагалі можна було назвати бігом. Незграбно підплигуючи, з усіх сил тягнучи за собою неслухняну ліву ногу, він скидався на пораненого ведмедя, що кинувся навтьоки.

Зборище на мить завмерло, затамувало подих.

Жар від вогнища вдарив Іллі в обличчя. Він хрипко, нерозбірливо скрикнув і з усіх сил відбився від землі.

Цього не вистачило.

Щільно заплющивши очі, відвернувши обличчя, Ілля перелетів через язики полум'я, а тоді, у вирі іскор та диму, впав уперед головою Таріку до ніг. Стопи йому зачепилися за горючі поліна, поволокли їх за собою. Ноги зав'язли у жарі вогнища.

Ілля закричав. Полотняні штани зайнялися, наче просякнуті олією. Тарік розреготався, та все ж ухопив каліку за обшивку сорочки і сильним поштовхом відтяг у безпечне місце. Дінара оббігла ватру, скинула з пліч узорчасту хусточку і заходилася збивати нею полум'я на ногах Іллі.

Недолугий каліка повзав, крутився і скаржач, як побитий собака. Всі довкола гримнули сміхом.

— Що ви тут витворюєте?

Голос ударив, мов бич, і гучний регіт перетворився на смішливе покашлювання. Юрба цікавських розступилася, на потоптаній траві перед Іллею постало чотири ноги — дві в чоловічому взутті, дві у жіночому.

— Чого він тут шукає? — знову цвѡхнув голос.

— Стрибає через вогонь, — силувано реготнув Тарік.

— Я тебе не питаю!

Ілля здійняв угору очі, повні сліз. Дивився на обличчя, обрамлене посивілими вусами.

— Батьку... — захрипів він.

— Як ти смієш так його називати? — вереснув жіночий голос, і з-за спини Ях'ї, владики Карачарова, виступила молодиця років сорока, пихата з виду. Була то Юкка, друга жінка владики, мати Таріка. Це через неї, крім інших причин, Ях'я відштовхнув від себе матір Іллі. — Ти лише смердючий виродок! Тобі тут робити нічого!

Ілля намагався підвестися. Дінара підхопила його під пахви й допомогла встати, викликавши цим похмурі погляди Таріка і Ях'ї.

Біль від опіків розігнав п'яний хміль. Із глибин свідомості знову озвався голос, спонукаючи Іллю до гордості й опору. Він послухався.

— Ти мій батько, — твердо глянув Ілля Ях'ї в очі, — подобається це тобі чи ні. Мав би ти соромитися, що відштовхнув дружину і первородного сина.

Ях'ї вся кров відпливла від обличчя.

— Ти... Що язик тобі не відгніє! Я був добрим до твоєї матері, з рабині й чужинки, проти волі роду, зробив її своєю жоною! І як же вона мені віддячила? У мене за спиною відправляла огидні поганські молитви, по ночах чарувала, відьомське зілля варила, на життя моє зазіхала...

— Це неправда!

— Ні, правда! — заревів Ях'я і стис кулаки. — І за це її Аллах скарав! Замість дужого сина, тямущого спадкоємця, породила оцю... — владика зміряв Іллю презирливим поглядом, — цю облуду!

— Не була то Божа кара, і ти добре це знаєш! — за кожним словом Ілля підвищував голос, аж усі довкола здивовано повитріщалися. — Мати породила б здорове дитя, якби ота стрига, — товстим пальцем указав на Юкку, — не прокляла її! Тільки тому, що сама хотіла стати твоєю головною жоною і народити тобі дитя з правами спадкоємця. Це вона насправді чарівниця, підступна відьма, пекельна...

Удар Тарікового кулака перервав потік гнівливої мови Іллі. Каліка зі скривавленими губами впав Ях'ї до ніг.

— Не кажи так про мою матір, гнидо, а то розтопчу тобі довбешку! — гарикнув статний молодець.

— Може, це було б найкращим виходом, — перервала Юкка вражене мовчання. — Вочевидь, замало було просто вигнати його з матір'ю із селища.

— Нікого не будемо вбивати, — буркнув Ях'я, заступившись за Іллю, хоча з обличчя йому ще пашіла лютя.

— То треба вигнати якнайдалі, а той його смердючий барліг очистити вогнем від злих сил. Хай забирається в ліси, про

мене, до поганих в'ятичів, чия вовча кров тече в його жилах.

Ях'я похмуро кивнув.

— Може, так буде краще. Для нас і для нього. Ти чув, невдячний байстрюче? Руш додому. Завтра візьми все, що тобі треба, і рушай, куди очі бачать. Увечері прийдемо спалити твою хижу. Будеш усе ще всередині — то згориш із нею разом.

— Не можете так із ним вчинити, — озвалася Дінара. — Він попечений і побитий, мусить якось одужати. Вигнати його завтра до лісу — однаково що на смерть. За першим же деревом його загризуть вовки.

— Стережись, дівчино, — примружився Ях'я. — Мій законний син вибрав тебе, та коли не триматимеш язика за зубами, як годиться статечній діві, накажу Таріку пошукати собі іншу. На цього куревського сина, — вказав він на Іллю, — ти більше й не глянеш, зрозуміла? Його матір уміла лікувати чарами рани і болячки. Він перебрав від неї це диявольське вміння, тож хай подбає про себе.

З цими словами владика обернувся і пішов геть. Натовп зробив йому прохід до нашвидку збитого столу, заставленого мисками і глеками. Ілля далі зойкав. Юкка прошила його ще одним злісним поглядом, зневажливо пирхнула і пішла слідом за чоловіком.

Дінара схилилася до лежачого бідолахи, але Тарік суворо вхопив її за руку і притяг до себе. На її докірливий погляд різко хитнув головою.

— Облиш його, — просичав, — а то послухаю батька і роздумаю зробити тебе своєю першою дружиною.

Ілля намагався підвестися. Завмерла було громада знову полегшено загомоніла. Тарік звелів музикам дути в сопілки і бити у бубни. Ніч була ще молода, а слід було розігнати застоюну кров у жилах.

Та в ту мить Ілля, на чотирьох, як пес, спльовуючи червону слину, швидко здійняв голову.

— Послухайте! — гукнув він.

Усі звернули на нього розгнівані погляди.

— Стули пельку, горбаню! — накинувся на нього Тарік. — Ти вже досить нині наплів. Нікому не цікаве твоє блювотиння.

— Кажу вам мовчати! — вперто вів своє Ілля. Здійнявся на коліна, тоді на рівні ноги. Медовуха геть вивітрилася йому з голови.

— Мало ти дістав по зубах? — ухопив його Тарік за сорочку. — Хочеш іще?

— Тихо! — заревів Ілля.

Гамір подужчав, тоді змовк. Усі здивовано на нього глянули. Не розуміли, звідки в нього взявся такий громовий голос.

— Що? — скрикнула Дінара, вона одна-єдина помітила острах на скривленому хворобою обличчі Іллі. — Що ти почув?

Тарік завмер із занесеним кулаком, невпевнено примружився і озирнувся.

Нарешті й він це почув.

Тупотіння. Було далеким, але швидко наближалось. Наче вихор з далеких південних степів гнав до них шалену зливу. От тільки на небі й далі ясно світили зорі.

Селяни, старі й молоді, злякано обернули голови. Звук наближався з-за Непри, від покритих рідким лісом пагорбів, що

лежали між селищем і великою річкою Окою. Та довкола було багато світла, хоч як мружили очі, довго не бачили на тому березі нічого, крім непроглядної темряви.

Зненацька у цій темряві заблимав неспокійний вогник. Тоді другий, третій, четвертий. Роїлися, мов світлячки у гарячу літню ніч. На кам'янистому березі по той бік ріки швидко з'явилися непевні тіні. Над Карачаровим і всіяним вогнищами лугом залунало дике виття.

Селяни тривожно закричали.

Світильники, відблисками яких наповнилася почорніла Непра, були смолоскипами в руках вершників, які йшли на приступ.

* * *

— Зброя! Нам потрібна зброя! — скрикнув Тарік і вихопив з поліна при вогнищі тяжку сокиру. — Беріть усе, що під рукою!

— На Бога, ні! — кинувся Ях'я між чоловіків і замахав руками, зупиняючи їх. — Вони нас поб'ють! Тікаймо до лісу, сховаємося в гущавині!

Та молодь ще не протверезіла від медовухи. Відсунули його вбік і з п'яною відвагою кинулися до столів по ножі, до вогнищ по залізні рожни, а до куп наготованого дерева по довгі жердини, — можна їх було використати як списи, палиці чи кий.

— Їх небагато, якась дюжина, батьку, — гукнув Тарік до владики. — Ми їх затримаємо, дамо жінкам і дітям час сховатися! Чуєте? — він підштовхнув Юкку до темної плями лісу за лугом. — Веди їх туди, матір! Йдіть урозтіч в темряві. Швидко, швидко, перебирайте ногами!

Дружина владки і Дінара, що одна з небагатьох не втратила голови, об'єднали сили. Мов пастухи, що підганяють овець, рятуючи їх від вовків, так і вони погнали отару селянок, дітей і старих угору схилом до лісу. Чоловіки за Таріковим наказом перевертали столи боком і кулилися за цією блаженською загорожею.

Серед усього цього сум'яття, крику і дедалі сильнішого плачу Ілля тяжко намагався встати. Хтось схопив його попід пахви і допоміг підвестися.

— Швидко, Ілле! — закричала йому Дінара. — Мусиш сховатися!

— Тікай, не дбай про мене, — майже грубо відштовхнув він її і через горbate плече озирнувся на річку. Огинаючи Карачарове, Непра була плиткою, а завширшки мала не більше десяти сажнів — напасники у бризках освітленої вогнищами води з розгону дісталися на другий берег, чвалом проїхали повз домівки на краю села і швидко звернули до луку. На бистрих невеликих степових кониках будуть тут умиць.

— Ілле, та давай! Життя тобі обридло?

Він обернувся до Дінари. Тоді скинув очима до лісу. Зненацька його, мов стріла, пронизало лихе передчуття.

Передчуття підтвердив неясний, хоч дедалі гучніший тупіт, який у цьому гармидері вочевидь почув тільки він. Звуки долинали не від ріки. Ілля збагнув, що Тарік і решта недооцінили напасників.

— Дінаро! — скрикнув він.

— Не стій там як укопаний! — гукнула вона йому. — Тікай за іншими! Сховаємося в лісі!

— Дінаро, ні! — замахав він кривими руками. — Не тікайте туди! Це пастка!

— Що?

З лісової просіки над лугом загримів раптом тупіт численних копит. Темряву перед гуртом утікачів розірвало тріпотіння полум'я смолоскипів. Другий загін вершників, вочевидь численніший, ніж перший, з-поза річки, відразу розтягся вздовж лісу і відрізав селянам шлях утечі. Переляканий крик змінився відчайдушним лементом.

Карачарівські чоловіки озирнулися і збагнули. Та пізно було вже вигадувати нові плани — вершники з-за річки майже дісталися до них.

Іржання коней змішалось з глузливим дзявкучим реготом. Остроги безжально кололи в слабіну, коні перестрибували через перевернуті столи. У жарі вогнищ заблищали криві кочівницькі шаблі, заляскали бичі, полетіли кинуті смолоскипи. Чоловіки із селища падали від ударів копит, спливали кров'ю під добре нагостреними лезами. Одному з них обмотався довкола шиї батіг, скинув його на землю. Вершник далі гнав узбіччям, а селянин харчав, підскакуючи на нерівностях.

Зненацька понад гамір здійнявся бойовий поклик одного-єдиного мужа. Ілля глянув угору, і нижня щелепа, вже й так викручена хворобою, геть йому опала.

Цей напасник прискакав сюди не на приземкуватому кочівницькому коні. Його гнідко, статний і довгоногий, був найкращої крові звідси аж до самої Хазарії. Так і годилося, бо вершник, якого він ніс, теж був велетнем. Виринув із темряви

наче демон чи божество війни, і послав коня у стрибок понад перевернутими столами. Либонь, його ревіння змусило б до втечі навіть Ерліка, що зазвичай з'являвся в подібні могутнього чорного ведмедя.

Та, на подив, Таріка це не злякало. Молодик вистрибнув з-за простої загорожі, відважно скрикнув і розігнався з дроворубською сокирою.

— Братчику, ні! — вереснув Ілля.

Вершник, здійнявши коня, сильно вдарив буздиганом. Оковане голів'я опустилося Таріку на тім'я.

Череп молодця розприснувся, мов яйце, на яке хтось наступив. Бік гнідка, ногу велетня і все довкола оббризкало суміш крові та мозку. Так обезголовлене тіло впало на землю, немов підтяте.

— Синку! — заячав Ях'я і кинувся до Таріка. Перегородив цим дорогу страхітливому вершнику. Кінські груди, захищені бронзовим панциром, звалили його на землю, наче опудало зі соломи і старого ганчір'я. Вершник сіпнув за вуздечку і швидко звернув коня. Перелякані карачарівські чоловіки тікали йому з дороги, кидали зброю і падали на землю.

Було по битві.

Ілля вже не кричав, а скавчав, по щоках йому горохом стікали сльози. Позаду нього затупотіли копита. Він знову сполохано обернувся. Вершники, що скакали з боку лісу, легко оточили жінок з дітьми, а тепер звужували цю півдугу, бичами зганяючи розсипаних утікачів назад до громади, а потім попихаючи їх берегом униз. Безладна юрба жінок та дітей

підхопила й Іллю. У розпачі вони перечіплялися, налітали одні на одних, матері губили дітей, а тоді з лементом їх шукали.

— Дінаро! — каліка продерся до дівчини. Та підтримувала літню жінку, щоб натовп не звалив її на землю й не затоптав. — Дінаро, тримайся мене! Я тебе обороню!

— Облиш, Ілле, — глянула вона нього очима, повними сліз. — Вже по всьому. Вони нас схопили як здобич. Головне, їм не опирайся, не дратуй їх! Щоб не погубили інших!

Їх зігнали у добре освітлений простір між святковими вогнями. Жінки намагалися протиснутися до своїх посічених, зраних чоловіків, та вершники безжалісно їх відганяли. Чоловіки вже й не намагалися чинити опір — зрозуміли, що не доб'ються нічого, крім змаху шаблі, удару києм чи, у кращому випадку, шмагання бичем. Напасники копали їх і натискали кіньми, підпихаючи до решти бранців. Жінки вітали чоловіків та молодиків наріканням і бідканням.

— На землю! — ревнув один із вершників мовою черемисів, вельми схожою на муромську. — Сидіти і стулити пельку! І втихомирте тих щенят, щоб не скавуліли! З дітьми самий клопіт, тож тих, хто найбільше верещатиме, заріжемо як курчат або вкинемо до річки!

Селяни, квилячи, падали в потоптану траву. Матері силоміць втихомирювали смертельно переляканих дітей, юнаки дівчат, сини матерів. Вершники нетерпляче сплигували з коней і жадібно накидалися на залишки гостини, розсипані довкола перевернутих столів. Набивши роти, сміялися і весело перекидалися грубими жартами. Тішилися вдалим полюванням.

Ілля гарячково роззирався. Побачив Юкку, як вона, бідкаючись, схиляється до Ях'ї й допомагає йому сісти. Владика розплющив очі, та обличчя мав скривлене болем і тримався за груди — все ще судомно, з голосним хрипінням переводив подих.

— Де Тарік? — присунулася Дінара до Іллі. — Чуєш? Ти його бачив?

— Ти... — каліка не знав, що сказати. — Ти його не бачила?

— Що? Кажи, що з ним?

Ілля рвучко хитнув головою, уникаючи нетерплячого погляду Дінари.

— Він уже постав перед Всевишнім.

Дінара смертельно зблідла, звернула погляд до бойовища.

— Де... де його тіло? Я хочу бачити його тіло!

— Ні, не дивись туди, — він ухопив її і притулив до себе швидше, ніж дівчина встигла розгледіти понівечене тіло у білій сорочці, покритій червоними плямами. — Не слід тобі бачити його таким.

Щось у ній зламалося, вона з голосним хлипанням кинулася йому в обійми. Ілля, сам ледве тримаючись на ногах, обхопив дівчину кривими руками і глянув на напасників.

Повільно розпізнавав, хто це. Більшість творили кипчаки, жорстокі темноволосі розбишаки з грізно звуженими очима. Походили вони з Кімекського краю, що розкинувся нижче великих Уральських гір, далеко на південному сході. Та останнім часом між ними й іншими племенами ханства постала ворожнеча, тож гуртом відходили на захід, у долину Ітилю і Дону, до київського, хазарського й булгарського

пограниччя, де грабували, обдирали і вбивали все, що постало їм на дорозі. Було тільки питанням часу, коли якась їхня ватага заблукається далі на північ, до Оки і Непри.

Та не вся ватага походила з далеких степів. Десь з півдюжини напасників розмовляли знайомою черемиською говіркою. Це плем'я жило у лісах на півночі, а головними їхніми осідками були Кокшага глибоко в лісах і Суходіл в усті ріки Ветлуги, притоки Ітилю. Доводилися муромцям далекими родичами, але жили дикіше, харчувалися дичиною й рибою, воювали переважно зброєю з дерева, каменю і кісті, вдягалися в шкури і грубе домоткане полотно. Рішуче відкинули мусульманську віру і прогнали болгарських послів. Це зробило їх ворогами Булгара. Та не надто цим клопоталися, радше навпаки — пишалися з цього.

Той, хто вбив Таріка, був їхнім ватажком. Він теж мав на собі просту, дратвою зшиту одержу, від нього далеко несло брудом і кінським потом. А все ж вирізнявся між черемисами, найбільше зростом. Мав значно більше сажня заввишки, тож переважав своїх приземкуватих товаришів на цілу голову. Голова та була поголена й покрита страхітливим татуюванням, а чорні вуса такі довгі, що закручував їхні масні кінці за вуха. Тримав у кулаку буздиган — сукувату, потемнілу, аж чорну палицю, в розширеній частині обковану масивними залізними гостряками. З цих гостряків усе ще стікала каша з крові й мозку, перемішана з уламками черепа і пасмами темного волосся. «Бідолашний сердега Тарік», — подумав Ілля, з якого під тиском обставин вивітрився гнів на зведеного брата. Здійняв погляд вище, до черемисових грудей.

Мимоволі зойкнув, бо помітив те, що злякало його більше за грізну зброю.

Груди велетня прикривав широкий бронзовий щит, прип'ятий вибиваними ремнями. А на щиті грізно шкірило зуби зображення чорного змія з широко розпростертими перетинчастими крильми.

Іллю замлоїло. Він добре знав, що це за створіння. Чув, як старші шепотом розповідають страшні історії про нього. Був то Зілант, крилатий змій, прадавнє драконяче божество, якому поклонялися в ітильській долині до приходу сюди ісламського вчення. Багато хто шанував його й досі — крім диких племен, також відступники з-під болгарської влади, а ще жерці, які не змирилися з тим, що нова віра відібрала у них давню потугу. У другому за величиною болгарському місті Суварі досі височів зловісний Зілантав, драконяча вежа, де відьмаки й шамани годували крилатого змія людськими жертвами. Напасники явно належали до їхніх прислужників. Зненацька Іллі здалося, що в нього всередині повно холодних звивистих червів.

Черемис зістрибнув із гнідка і рушив до решти харцизів, що дослівно виривали один в одного рештки святкової трапези. Ті вступалися йому з дороги, наче вовки ватажкові зграї. І не лише його одноплемінники, а й південні їхні спільники. Один із кипчаків, судячи з багато оздобленого руків'я меча, їхній проводир, навіть запропонував йому ковток медовухи з тяжко відвойованого глека.

— Оце добрі лови, Стирвіте, — зашкірився він до велетня. Те, що кипчак захотівся вивчити черемиську мову, теж про щось свідчило.

— Не найгірші, — буркнув вернигора й одним ковтком спорожнив корчагу. Тоді з ягнячим стегном у руках звернув погляд на полоняників. Очі мав жовтаві, наче у лісового демона. — Та я бачу тут купу непридатного м'яса. Доведеться його прорідити, Камаре. Гадаю так, що наприкінці зостанеться нам голів двадцять чи тридцять. А насправді добрих, для мого пана, заледве дюжина.

— Відділимо старих і найменших дітей, а решту візьмемо з собою. Варяги не надто перебірливі. У Булгарі геть усе обернуть на гроші, знають, як торгувати невольниками.

— Умгу, — пробурмотів черемис, із ротом, повним печеної баранини, і ступив крок уперед. — Та спершу я виберу свою здобич. З рештою робіть, що ваша воля.

Зайшов між селян, що сиділи навпочіпки, в одній руці буздиган, у другій ягняче стегно. Жінки заквилили, діти знову розплакалися. Навіть і чоловіки пригнічено коцюрбилися під велетневим поглядом і відвертали обличчя. У повітрі смерділо блювотинням і сечею.

— Нам потрібні такі, що вже кривавлять, але ще дівиці, — воркнув розбишака. — Наприклад, ота могла б підійти, — вказав палицею на заледве п'ятнадцятилітню дівчинку, скулену між своїми батьками й братами. Двоє черемисів одразу вхопили дівча. Не зважали на її нарікання, відірвали від рідних і потягли з гурту бранців.

— Цю теж, — вказував Стирвіт. — І оцю...

Його підручні безжалісно забирали нещасних і невблаганно волокли їх геть. Лемент розривав вуха і серця.

Ілля різко відсахнувся від Дінари, просунувся перед неї і трохи припіднявся. Може, його тіло було покрученим і слабким, зате досить розлогим, щоб надійно сховати дівчину.

Та це виявилось помилкою. Стирвіт краєм ока зауважив рух і швидко звернув на Іллю підозріливий погляд.

Каліка стис зуби й завмер.

Велетень ступив у його бік. Щось побуркував собі під носа і грізними копняками розштовхував селян, які йому заважали. Ті навкарачки забиралися з дороги.

Раптом в Іллі всередині все змішалось — страх, жаль і відчайдушне прагнення захистити Дінару. З гуркотом закрутився вихор почуттів, а коли втихомирився, Ілля зненацька перестав вагатися.

І тоді встав.

Сам не знав, що на нього найшло — відвага чи божевілля.

Дінара і всі навколо шипінням наказували йому не робити цього, але він майже не чув їх. Усю його увагу поглинав дедалі ближчий черемис.

Велетень зупинився за крок від нього, очі мав як полум'я. Іллю на хвилю, може, на одне биття сполоханого серця охопило бажання впасти долілиць і відповзти геть, мов побитий собака. Натомість глибоко вдихнув, випростався, наскільки йому дозволили хворі кості, і зазирнув черемисові в очі. Частково тому, щоб не бачити закривавленого буздигану.

Стирвіт глипнув на нього, густі брови зрослі, вуса наїжачені, ніздрі роздуті від роздратованого дихання. Мірив поглядом сміливця, його клишоного поставу, викручені руки, зігнутий хребет і бліде обличчя в гущавині русого волосся і вусів.

Повільно, із сичанням вдихнув, аж затріщали ремені, що перехрещувалися на грудях, тримаючи щит зі зміїним знаком. Ілля зглитнув слину. Подумки він уже бачив, як буздиган здійснюється й падає йому на голову. Що ж, принаймні його смерть буде легкою.

Стирвіт заревів. Так голосно, що перелякано стрепенулися не лише селяни, а й самі опришки. Ілля мало не впав на землю. Черемисові груди затряслися, а Ілля вражено збагнув, що цей уривчастий звук з могутніх грудей не був проявом люті.

То був сміх.

Велетень реготався, аж йому з рота бризкала слина.

— Тільки гляньте на нього! — гукнув він через плече до решти розбійників. — На цю недолугу поторочу, на кривого каліку! Гляньте, як той горбань сміло стає мені на дорозі, в очі мені зирить, голову здійснює! Таке ще мені не траплялося!

Черемиси зареготали, а кипчаки до них приєдналися.

— Ти мені сподобався, горбаню, — далі тряслися Стирвітові груди. — Ти тут єдиний з яйцями. Решта, либонь, обробила свої гачі. Але ж, — сміх зламався і повільно затих, — я однаково не дозволю, щоб хтось загородив мені дорогу. Тож дістанеш лупня. Саме мушу зміркувати, чи звалити тебе на землю кием, — він трусонув важким буздиганом, — чи костомахою, — здійняв обгризену ягнячу ногу.

Ілля знову зглитнув. Зараз це станеться. Мамо, готуйся, скоро побачимося.

Стирвіт перебігав очима зі зброї на кістку. Вочевидь, і справді не міг вирішити.

— Що думаєте, хлопці? — озирнувся він на своїх товаришів.
— Слід його просто розчавити чи досить дати урок, хоч і болісний, щоб навчити покори?

Харцизяки відразу ж почали перекрикуватися. Одні жадали крові, інші воліли другу можливість. Черемис вищирив зуби, втішаючись.

І обернувся до Іллі. Заодно змахнув рукою.

Тією лівою.

Кістка із залишками печеного м'яса вдарила Іллю по обличчі. В очах йому потемніло, ноги підігнулися, з носа потекла кров, він звалився між решти селян. І так його тінь перестала прикривати Дінару.

Дівчина скоцюрбилася під поглядом жовтавих очей. Щоб не скрикнути, мусила закусити нижню губу. Стирвіт вискалився від вуха до вуха.

— Ти диви, — затяг він. — Оця з усіх найгарніша.

— Справді, гарна, — підтвердив найближчий підручний. — Та чи вона ще дівиця?

— А коли ні, — загиготів велетень, відкинув кістку і масною рукою схопив Дінару за волосся, — залишу її собі! Буде мені потіхою на кілька днів!

Грубо сіпнувши, підняв дівчину на ноги і штовхнув її підручним. Вона марно боронилася, борсалася і відбивалася. Черемиси легко її відволокли.

— Це й усе, Камаре, — обернувся Стирвіт до кипчацького ватажка. — Решта твої.

— Красно дякую, — відбуркнув кочівник, глянувши на сім молоденьких дівчат, яких відділили черемиси. — Ти забрав собі

найкращу здобич. За цю останню красуню варяги у Гельґарді заплатили би більше, ніж за всіх інших укупі.

— Такою була умова, Камаре, — гарикнув черемис і замірився на кипчака булавою. — Ти, либонь, не хочеш, аби я запідозрив, що ти не тримаєш слова?

— Та ні, — пробурмотів Камар собі попід носом і кивнув своїм. — Годі набивати пельку, починайте перебирати невільників.

— Тих, кого із собою не візьмете, — розпорядився Стирвіт, повертаючись між селянами до своєї ватаги, — убийте.

— Навіщо? — видивився на нього кипчак. — Зайва робота, ні?

— А все ж зробіть її. Рано чи пізно про наш наскок довідається Альвар-бег з Мурома. Як слава про нього не бреше, збере дружину і негайно рушить за нами слідом. Коли знайде село спаленим дотла, а навколо жодної живої душі, зрозуміє це як знак, що не слід з нами зачіпатися. Напевне, так налякається, що накаже повертати коней і скакати назад до Оки.

Камар замислено примружив очі, і так уже вузькі, як то в кочівників, тож геть тепер схожі на тонкі щербини.

— Щось у цьому є, — погодився він.

— Покладися на мене і покажи, чи тобі не тремтять руки. Залиш одного живим, хай розповість муромським псам, як ми тут вичистили. Це їм цілковито зламає відвагу. Я навіть знаю, хто цей щасливець.

— Той каліка? — зашкірився кипчак.

— Хто ще? Побачимо, скільки героїства у нього залишиться, коли доведеться самому, без допомоги, подбати про стерво

одноплемінників.

Камар гигикнув і кивнув тим, що чекали його наказу.

— Ви все чули! Вбийте всіх, кого ми не беремо із собою, крім того каліки. Старим переріжте горлянку і вкиньте до ріки. Малих дітей кидайте просто так. Втонуть самі. Шкода затуплювати ножі.

Кипчаки презирнулися. Тоді захопилися за бичі, шаблі й ножі і кинулися на гурт селян.

Бранці здійняли крик, такий моторошний, що Ілля чув його ще довго після того, як останньому приреченому відняли голос холодна сталь і ще холодніша вода.

РОЗДІЛ 2

ТРИ ПОДОРОЖНІ

Ранок був напрочуд холодним і сирим. З тихоплинної Непри здіймався туман, наповзав на пологі береги і стелився далі, до лісів. Невдовзі після світанку з цієї низької імли, з сірої півтемряви і забутих нічних тіней, наче духи, виринули три вершники.

Не були то звичайні подорожні. Простували на статних конях чистої крові, з найкращими сідлами та зброєю, рясно оздобленою мосяжними і срібними набійками. Наймолодший з трійці, високий жилавий тридцятиліток з худим вовчим обличчям, чорно-вороним волоссям і загадковими зеленими очима, був озброєний легше, ніж його товариші. Тіло захищала тільки довга кольчуга, голова була непокритою. Двоє старших мужів мали блискучі лускаті панцири та шпичасті шоломи з багато оббитими краями і барвистими китицями. Через їхні сідла навхрест перекинуто списи, а чорнявий вершник тримав у руці дивну різьблену палицю, по всій довжині майстерно викладену лусочками полірованого малахіту.

Та щойно коні виплутали ноги з лісової папороті й малиннику і задзвеніли підковами по кам'янистому річковому берегу, наймолодший вершник стягнув вуздечку. Припіднявся у стременах і зі спохмурнілим обличчям втягнув у ніздрі повітря.

— Що діється, Вольху? — занепокоєно глянув на нього середній богатир, років так тридцяти п'яти, могутній, наче ведмідь перед зимовою сплячкою, короткоший, зі здоровим

рум'янцем на круглому обличчі й неслухняними кучерями рудуватого волосся. — Що таке зачув твій вовчий ніс?

— Щось недобре, братчику Микуло, — відповів чорнявий з тривогою в голосі. — Ця річка тхне як... як розрита могила.

— Не лякай нас, — вернигора поводив очима. — Ми ж не дісталися ще до зловісної Смородини, за якою тягнеться царство мертвих. Таж ні, Єгоре? — питально глянув він на третього вершника.

— Не ображайте моїх вух поганськими вигадками, — пролунала сердита відповідь. Останній богатир був куди старший за своїх супутників — його темне волосся і густу, довгу аж по пояс, бороду вже переткали срібні пасма. Наперекір віку, з нього пашіла сила — був, либонь, ще кремезніший, ніж Микула. — Якщо ви досі цього не побачили, з моєї шиї не звисає вже Перунова сокира, як у вас двох, безбожних псів. Давно вже я звелів перекувати її на знак Христа. Це означає, що вірю у Царство Небесне. А туди запевне що не веде дорога через вашу смердючу Смородину.

— Та годі, не марудь, — добродушно усміхнувся Микула. — Питаю, бо ти на цих речах знаєшся. Таж перше ніж разом із княгинею Хельгою дати себе охрестити в Царгороді, ти звався Святогором. Жив як волхв і пустельник на Святій горі, де поклонявся старим богам.

— Облиш, Селяновичу, добре тобі раджу, — відбуркнув сивуватий вершник. — Ім'я Єгор я прийняв на честь святого Юрія, переможця дракона. Розумієш? Як він убив поганське страховисько, так я відкинув своє ідолянське минуле і прийняв Христа за свого владаря. Тож не підкушуй мене, бодай тебе біс!

— Тобі теж захотілося вбивати драконів, гм? — не відступався Микула. — От же про Вольха кажуть, наче він горинич, син дракона. Прокоlesh його списом, як твій небесний покровитель люджерського шарканя?

Єгор тільки набрав повітря для відповіді, як тут зненацька суперечку перебив наймолодший богатир.

— Зволите перестати? Кажу вам, що у повітрі висить щось недобре, а ви сваритеся, як двоє селян за зерно на межі. Ми не стоїмо на порозі загробного світу, Микуло, не бійся. Це Непра, яка поділяє край муромців навпіл і впадає у велику Оку. Ми точнісінько там, де й хотіли бути.

Єгор Святогор гучно пирхнув і задивився вперед.

— Підтверджу, Всеславичу, що і я чую щось недобре. Глянь-но туди, проти течії, напруж свій соколиний зір. Здається, застрягло там щось між прибережними каменями, та очі мені не служать уже як раніше.

— Твоя правда, — примружився чорнявий богатир. — Там лежить людина.

— Що ж? — загуло з Микулиних широких грудей. — Поспішаймо на допомогу!

Погнали буйних коней берегом, коні зафоркали. Не встиг би невинний рахмістр полічити пальці на руці, як примчали вже до купи валунів.

— Так я й думав, — похилився Єгор над тілом. — Все, що можемо для нього зробити, — це поховати, рятуючи від стерв'ятників. Якби, звісно, ми мали на це час. Князь нетерпляче чекає наших звісток, не можемо його затримувати.

— То хоч закидаємо тіло камінням, — запропонував Микула, легко зістрибнув з рябої кобили і перевернув покійника, що лежав долілиць, на спину. — На роги Велеса, гляньте! Він не втопився, йому перерізали горлянку, наче вівці. Та скажіть мені, навіщо? Волосся біле, жодного зуба, обличчя поморщене, як пінка на вареному молоці. Кому це завадив такий безсилий старець?

— Що там старець, він і так був уже однією ногою в могилі, — з певною байдужістю промовив Вольх, уже випрямившись у сідлі свого гнідка. Крізь рідкий туман пильно глянув далі проти течії. Його зелені очі посіріли. — Там я заздріваю щось гірше. Щось куди, куди гірше.

Микула покинув мертвого старця мертвим старцем і рушив берегом. Прискорював крок, ледь не біг. Розгледівши, на що вказував гострозорий Вольх Всеславич, знову прикликав рогатого охоронця стад — цього разу вже задиханим, хрипким шепотом. Густі брови ще сильніше насупилися, на кругле обличчя наче впала тінь.

Тільце, викинуте водою на берег, належало дитині років так трьох. Голе й біле, нерухомо лежало на вологому піску, довкола роїлися комахи і дрібні водні створіння.

— Хто... — насилу промовив Микула, — хто міг... щось таке зробити? І навіщо?

— Видно, що тут присутній Вольх усього позаторік прийняв тебе до княжої служби, — зупинив біля нього свого статного воронка Єгор. — Ти все ще судиш про речі селянським розумом, Микуло. Селянським, а не вояцьким. А то не питав би навіщо. Коли хочеш тягнути з київським військом у здобичні походи,

мушиш звикнути до такого й до ще гіршого. І повір мені, таке чинитимуть не тільки наші вороги.

— Звикнути? — процідив Микула крізь зуби. — До боягузливого й огидного вбивства невинних дітей? Радше я повернуся до плугу й довіку оратиму мале й бідне болотисте поле за Вовчинцем!

— Ця твоя наївність колись тобі вийде боком, Селяновичу...

— Наївність? Що це значить? Не вражай мене словами, яких тебе навчили ті, що деруть кирпич в Царгороді. Я, щоб ти знав, пишаюся своїм селянським розумом.

— Не лайтеся, братове! — гукнув їм Вольх. Він давно вже відвів очі від мертвого дитяти і заглядав далі проти течії. Ніздрі йому знову роздувалися, наче хижаку на нічному полюванні. — Тут, далебі, буде більше мертвих. Чую в повітрі запах паленого. Ми, схоже, наближаємося до місця якогось погрому. Натягніть-но плащі, братове, хай сховають нас від чужих очей.

— Чи конче вдаватися до цього твого гориницького відьмацтва? — буркнув Єгор. — Збагни, Вольху, я, будиши християнином, допускаюся смертельного гріха й наближаюся до вічної погибелі та пекельних мук.

— Конче, Єгоре, — відрізав Вольх. — Якщо наткнемося на когось живого, він не сміє нас пізнати. Ще рано, аби муромці довідалися, що їхню землю б'ють копита київських коней.

Єгор засопів, наче ковальський міх, і старанно перехрестився. Микула, змоловши між зубами жаль і злість, неохоче лишив небож'я лежати на березі й знову застрибнув на рябу кобилу. Всі три богатирі накинули на плечі темні плащі, на голови натягли каптури. Тоді Вольх здійняв свою палицю.

Це, звісно, не був звичайний посох, і не для оздоби носив його Всеславич. Насправді тримав у руках чародійне жезло. Через малахітові луски воно здавалося обтягнутим зеленою драконячою шкірою. Різьблене голів'я мало подобу голови змія-шарканя із роззявленою пащею, а в тій пащі виднівся якийсь плаский сріблястий уламок. На перший погляд годі було вгадати, з металу він, з каменю чи з чогось іншого, та, видно, заклиті були в ньому чудотворні сили — коли Вольх зосередився, уламок зненацька засяяв. Туман довкола богатирів закублівся, завирував, коні зафоркали, замотиляли гривами. Микула обтрусився, наче мокрий собака, — здавалося, по спині його погладила холодна, аж крижана рука. Вони з Єгором глянули один на одного.

— Вже? — спитав Святогор. — Не бачу жодної різниці.

— Ти ні. Але кожен стрічний побачить нас у геть іншій подібі. І на думку йому не спаде, що перед ним київські бояри. Рушаймо.

Вони погнали коней берегом. Розрізали білу завісу туману перед собою. За березовим гаєм, що притулився до самої води, загородивши їм дорогу, побачили стовп диму. Значуще презирнулися, але ніхто нічого не сказав. Риссю проїхали між берізками, разом із Непрою повернули на північний захід, а тут перед ними з'явилося селище.

Чи радше те, що від нього залишилося.

На місці дерев'яних хат стирчали обвуглені балки, землянки перетворилися на димові ями, повні гарячого попелу. Де-не-де ще вистрибували язички полум'я. І на лузі за селом тліло кілька

погаслих вогнищ. Вольх здалеку розгледів нерухомі тіла, що лежали у потоптаній траві.

Так вони чвалом їхали до пожарища, а в повітрі дедалі сильніше пахло смертю. Зненацька почули кашель й уривчасте хлипання. Глянули праворуч, у бік річки. З похмурої сірості перед ними виринула згорблена постать. Нещасний, плачучи, змагався з чимось, але йшло це йому важко. Підїхавши ближче, вони зрозуміли, чого — у його покрученому, наполовину викривленому тілі не могло бути багато моці. Те, що каліка з усіх сил намагався витягти з води на берег, було трупом сивого чоловіка. Подібно до старця знизу по річці, горло в нього було перерізане від вуха до вуха. На кам'янистому узбережжі довкола лежали інші тіла, половина з них були надто старими, половина надто молодими.

Троє розвідників зупинили коней. Задиханий горбань задки впав на вологу землю, так і впившись пальцями у мокру сорочку покійника.

А тоді, наче тільки-но побачивши чужинців, здійняв погляд.

* * *

Ілля вже й раніше почув тупання копит, але йому забракло волі тікати. Щоправда, це могли бути боягузливі стерв'ятники із земель довколишніх племен, в'ятичі або мещеряки, що прийшли підібрати недоїдки напасників, та йому було байдуже. Якби хотіли його вбити, сам підставив би горло під їхні ножі. Навіть волів би, щоб так сталося. Його поглинули туга і сердечна мука, бо не зосталося жодних інших почуттів. Гнів, жадоба помсти чи прагнення піти слідом напасників і

допомогти полоненим одноплемінникам були геть зайвими йому, ні на що не придатному каліці. Міг зробити одне: витягти з Непри якомога більше зарізаних і втоплених та дати їм змогу трохи достойніше, згідно зі звичаєм, перейти за темну Смородину, до світу мертвих. З його кривими, безнадійно слабкими руками зведення погребового вогнища триватиме цілі дні, але він не покине своїх близьких на поживу лисицям і риbam.

Так чи сяк, коли вершники наблизилися, Ілля впевнився, що вони його не скривдять. Судячи з сильного тупання копит, очікував побачити гарних коней доброго заводу, та з туману над берегом виринали три поганенькі шкапи-мулиці, сухоребрі, рідкогріві, із закислими очима. Вершники виглядали нітрохи не краще — під брудними пошарпаними плащами горбилися ветхі й худорляві постаті якихось жебраків.

Зупинили коней і якусь мить глипали на нього з тіней під низько натягнутими каптурами.

— Що тут сталося, нещасний чоловіче? — підступив один із них ще на кілька кроків ближче. Ілля нашорошив вуха. Трохи тому, що почув мову, схожу на говірку в'ятичів, якої навчила його матір. Та більше здивувало його те, що з-під каптура не звучав голос неборака, зламаного роками і бідом. Вершник говорив як дужий молодець. Що це за диво?

— Розбишаки, — відповів Ілля вершнику, наперекір уколу недовіри. — Кипчаки й черемиси. Прийшли ловити людей для варягів, які сидять у Гельгарді вгору по Ітилю і торгують невільниками. Молодших і сильніших взяли в пута і повели з собою. Решту побили і покидали до ріки.

— Ніхто більше не вижив? — спитався другий вершник, а в його напрочуд грімкому голосі Ілля відчув співчуття, либонь, і той жаль, що краяв серце йому самому. Заперечно хитнув головою.

— Жодна душа... Залишили мене, безталанного, на посміх і щоб було кому переказати Альвар-бегові: зважиться їх переслідувати собі на лихо. А ще я маю подбати про мертвих.

— Тебе? Ех, братчику нещасний, не пошкодували тобі ні злоби, ні жорстокості. — Злидар обернувся до своїх супутників. — Поможімо йому, браття, бо сам він тут спустить духа. Вилavimo мертвих із ріки, зведемо погребальне вогнище...

— Не можу цього від вас жадати, — здійняв руку Ілля. — Як бачу, самі не маєте досить сили. Ви, либонь, чекали, що знайдете тут гостинність, що привітаємо вас окрайцем посоленого хліба й ковтком доброї оковитої. Мусите натомість голодними простувати далі й шукати іншого притулку. Раджу вам, на північ краще не ходіть, хтозна, чи не розорили вони інші селища по дорозі до Ітилю.

Вершник з грімким голосом похилився у сідлі.

— Чи добре я чую? Гірко тобі, що не можеш погостити нас, братчику? Твій рід повбивали, забрали в неволю, спалили твій дім на попіл, а ти гризешся, що не можеш прийняти трьох обірванців, як звичай велить? На богів, може у тебе й покручені кості, але вдача пряма, наче богатирський спис. Тим радніше допоможемо тобі!

Злидар уже перекидав кістляву ногу через сідло, коли другий вершник під'їхав ближче. Його шкапа була найбільшійою з усіх, ледь переплітала ногами.

— Не обіцяй того, що не можеш дати, селянський сину! — Цей голос був помітно старшим, але і в ньому гриміла сила, що ніяк не пасувала до убогої постави. — Справді не маємо часу на це — сам добре знаєш, що ще до сутінків хочемо дістатися Оки, придивитися до Мурома.

— То поможи йому ти, братчику, — обернувся перший злидар до третього вершника. — Є ж, либонь, спосіб, як йому влити силу до жил, повернути справність скривленому тілу.

Чужинець з обчухраною палицею в руці тільки покрутив головою.

— На Гориничеву луску, я б і радий, та боюся, що таке не в моїй моці.

— Як ні, то ні. Але в такому разі допоможемо цьому неборакові. Сходьмо з коней.

Ілля примружився. Підозра, що з цими трьома щось не так, як це здається очам, посильнішала й наповнила його цікавістю. Такою сильною, що на якусь мить вона здолала навіть незмірний жаль. Почав здійматися, зціпивши зуби, бо суглоби так йому боліли, що запирало дух.

— Не беріть на себе мого страждання, добрі подорожні, — зупинив він трійцю. — Цей ківш, повний лиха, мушу випити сам до останньої краплини. Ціную вашу шляхетність, та радше підженіть мулиць і якомога швидше залиште це нещасне місце позаду. Ніхто вже не поверне моєму тілу сили і справності. Мачуха, заздрісна й неприхильна мені жінка, прокляла мене ще в материнській утробі. Я такий, відколи вперше розплющив очі, й залишуся поламанцем, аж доки Кострома не прийде склепити мені їх.

Ілля замовк, бо мандрівник із палицею швидко обернувся до нього. Під каптуром і далі панувала темрява, в якій Ілля не бачив ні зблиску ока, ні жодної риси обличчя. А все ж відчував, що погляд незнайомця пронизує його наскрізь.

— Кажеш, що вона тебе прокляла? — спитав жебрак геть іншим тоном. Вочевидь, його це зацікавило.

— Ну... так. Так, принаймні, завжди запевняла мене мати, а вона була відьмою, зналася на чарах.

— Про що думаєш, братчику? — спитав вершник зі старим голосом.

— Я знаю, — випалив той, що стояв уже на землі. — Спало йому на гадку, що коли це покривлене і слабке тіло є наслідком прокляття, то цю напасть можна відчарувати. А тоді Муромець одужає і зміцніє.

— Не тіштеся наперед, — застеріг своїх друзів чоловік із палицею. — Ця надія малесенька, як племінчик свічки у беззоряну ніч.

— Та спробувати можна, ні? Тож не зволікай!

Ілля перебігав поглядом з одного на іншого. Його підозра глибшала. Він нічого не розумів. Вершник з палицею сплигнув з мулиці — напрочуд спритно — і рушив до нього. Кроки його теж були жвавими, він не волочив ноги, ступав легко. Ілля відступив, ледь не перечепився об тіло Ях'ї, та незнайомиць був швидшим, викинув з-під плаща кістляву руку, дряпнув каліці спітніле чоло, затулив долонями очі, притулив довгі пальці до скронь.

Перш ніж Ілля зумів випручатися, з пальців незнайомця йому до голови, просто до мозку ринуло тепло. Що там тепло,

жар. Він смикнувся, але чоловік міцно його держав. Наче йому відразу narosли нігті, тримали його, мов пазурі хижака чи навіть дракона, і проколювали йому череп. Ілля сполохано забелькотів і знову смикнувся.

Тоді жебрак його пустив. Муромець поточився, замалим не впав задки у воду на мілині. Очі вилазили з орбіт, серце калатало, здоровішою правою рукою тримався за скроні, чи нема там у нього кровоточивих ран. Відчуття, що нігті встромилися йому в голову, було, мабуть, оманливим.

— То що? — на поліг незнайомиць, який тупцював за чарівником. — Це справді прокляття?

Чоловік з палицею опустив руку і замислено похитав головою.

— Саме так. Гм... Насправді це такі прості сільські чари. Та хто б їх не кинув, вклав туди стільки ненависті, аж дивуюся, що це не вбило і матір, і плід. Дитя мусило бути напрочуд сильним, раз вижило, хоч і з ушкодженням тілом.

— А зумієш зламати ті чари?

З-під пошарпаного каптура, всіяного плямами бруду, не долинуло відповіді. Натомість подорожній підсунув розгубленому Іллі палицю під носа. Палиця здавалася звичайною кривою й потрісканою сукуватою гілкою, але Муромець аж таким дурнем не був. Зрозумів, що бачить перед собою чародійне жезло.

— Як тебе звати? — спитала тінь під каптуром.

— Я Ілля, син Ях'ї, — насилу вимовив каліка.

— Добре ім'я, християнське, — пробурмотів із сідла незнайомиць зі старішим голосом. — Хто назвав тебе на честь

пророка Ілїї, хлопче?

— Мій батько. Та він мусульманин був, не християнин. У Корані пишуть про тих самих пророків, що й у святій книзі християн.

— Вхопися за палицю, Ілле, — наказав йому чарівник. — Обома руками. Попереджу тебе заздалегідь, що болітиме аж страх, та ти в жодному разі не пускай. Зрозумів?

Ілля завагався. З острахом в очах глянув на чужинця, що стояв поблизу, і на того, на спині мулиці-шкапи. Обидва заохотили його кивком.

— Послухай-но, брате, — сказав той, який стояв на березі. — Я сказав би, що тобі нічого втрачати.

— Я теж так думаю, — підтакнув той, що у сідлі.

Ілля глибоко вдихнув, повільно здійняв руки і вхопився за жезло. Брови його високо піднялися на чолі. Палиця на вигляд була кием з обчухраного покрученого дерева, але те, що він тримав у руці, було рівним, наче клинок варязького меча, і покритим лусками з холодного каменю. А на кінці у різьблене дерево вставлено пластинку, чи то металеву, чи то кам'яну.

— Міцніше, — наказав чарівник.

Муромець послухався і стис жезло так сильно, як тільки зуміли його неслухняні пальці.

— Готовий?

Ілля уривчасто кивнув. Подумки покликав на поміч богів своєї матері — громовладного Перуна, рогатого Велеса і сонячного Даждьбога, навіть і темного Дива з лісів, і Водяника, що володів Окою й усіма ріками.

Спершу він відчув потік тепла. Тепла, яке швидко наростало. Ілля зціпив зуби. Передпліччя йому почали терпнути. Мусив напружити всю волю, щоб утримати руки під владою свідомості, а не дати їм безсило опастися.

Тепло змінилося палючим жаром. Зціплені зуби закрипіли.

— Не пускай! — загук чародій, а Ілля вперше побачив під каптуром зблиск очей. Вони здавалися зміїними.

Серце йому било аж кудись у череп, відлуння цих калатань віддавало у вуха, надимаючи барабанні перетинки. За мить Ілля пересвідчився, що тримає в руках шматок розпеченого заліза — тільки те, що не бачить диму і не чує запаху горілого, впевнило його, що м'ясо не шкварчить йому на долонях. Біль робився нестерпним. Він заскавчав, ноги йому підігнулися, впав навколішки.

Але жезла не випустив.

Щось у нього вступило. Влилося до жил, в яких кипіла кров. Наче його тіло прохромлювали гілки терня, наїжачені загнутими назад колючками. Наповнили йому череп, груди і живіт, дісталися рук і ніг. І всюди міцно зачепилися, сягнули хворих м'язів, кривих кісток, обмоталися довкола судин, якими текла рідка кров.

— Зараз мусиш бути сильним, — крізь муку до голови Муромця пробився голос того, що здавався злидарем, але був, вочевидь, кимось іншим. — Зціпи зуби.

Зайва порада, він вже давно так їх зціпив, що от-от зламуються.

Тоді це прийшло. Якась сила, що струменіла із жезла, сильно й немилосердно торгнула терновим гіллям.

ridmi
ТВІЙ УЛЮБЛЕНИЙ КНИЖКОВИЙ

КУПИТИ